

บทที่ ๔

แนวคิดทางอภิปรัชญา

ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในบทนี้จะได้นำเสนอการวิเคราะห์ความหมายของภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในขอบเขตของแนวคิดทางอภิปรัชญา ซึ่งประเด็นที่นำมาเป็นกรอบในการศึกษา ได้แก่

- ๑) แนวคิดเรื่องความเป็นจริงของโลกและจักรวาล
- ๒) แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์
- ๓) แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี

๔.๑ แนวคิดเรื่องความเป็นจริงของโลกและจักรวาลในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความเป็นจริงในเรื่องนี้หมายถึง สิ่งที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายในธรรมชาติ อันเป็นตัวรองรับความมีอยู่และกำหนดความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น ซึ่งในตัวของความเป็นจริงนี้ จะมีลักษณะของมันคือ ไม่มีความเปลี่ยนแปลงในขณะที่ยังมีอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีความคงทนถาวรและความแน่นอนอยู่ในตัวเอง ในขณะที่สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงทนถาวรและความแน่นอนอยู่ในตัวเอง ความมีอยู่และความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายจะขึ้นกับความสัมพันธ์ของสิ่งอื่น โดยเฉพาะกับสิ่งที่มีความเป็นจริง ตรงข้ามสิ่งที่มีความเป็นจริงจะไม่ขึ้นกับสิ่งใด ความเป็นจริงของมันมีอยู่อย่างใดก็จะมีอยู่อย่างนั้นตลอดไป

ปัญหาจึงมีว่า อะไรคือความเป็นจริงดังกล่าวมานี้

ตามระบบสากลของปรัชญาที่ดำเนินตามกรอบแบบตะวันตก มีแนวคิดสำคัญที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริงนี้ อยู่ ๓ แนวคิด คือ จิตนิยม สสารนิยม และธรรมชาตินิยม^๑

๑) ลักษณะทั่วไปของแนวคิดจิตนิยมเกี่ยวกับความเป็นจริง มีดังนี้

๑.๑) เนื้อแท้ของโลกและจักรวาลคือจิต หรือสิ่งที่เป็นอสสาร (Immaterial) ไม่ใช่สสาร นอกจากสสารแล้วยังมีอสสาร ซึ่งมีความเป็นจริงมากกว่า ในขณะที่สสารเป็นสิ่งที่ (extension) และอยู่ภายใน

^๑ เก็บความจาก สุจิตรา รัตนัน, *ปรัชญาเบื้องต้น* (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครูธนบุรี สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘-๓๐. และ วิทย์ วิศุทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป* (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, มปป.), หน้า ๒๕-๔๔.

ระบบของอวกาศและเวลา แต่อัสสารมีลักษณะตรงข้าม คือไม่กินที่และไม่อยู่ภายในระบบของอวกาศและเวลา ความมีอยู่ของอัสสารจึงไม่ขึ้นอยู่กับการใด แต่เป็นจริงในตัวเอง

๑.๒) อัสสารมีลักษณะเป็นนิรันดร์ (eternal) ไม่ขึ้นหรือตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลง ในขณะที่โลกของอัสสารมีการเปลี่ยนแปลงไปตลอด ไม่มีอะไรคงที่แน่นอน อัสสารจึงเป็นตัวอธิบายการเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปในโลกของอัสสาร เพราะตัวมันเองมีลักษณะสัมบูรณ์ (absolute)

๑.๓) อัสสารมีโลกอิสระของตัวเอง แยกออกจากสิ่งอื่น แต่โลกของอัสสารไม่มีโลกอิสระที่จะมีอยู่ได้โดยตัวเอง

๑.๔) อัสสารเป็นตัวการสำคัญที่กำหนดให้โลกของอัสสารมีระเบียบกฎเกณฑ์ หากขาดอัสสารแล้ว ความเป็นไปของโลกและจักรวาลก็จะสับสนอลหม่าน

๑.๕) โลกและจักรวาลมีจุดหมายปลายทาง ทุกสิ่งล้วนดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒) ลักษณะทั่วไปของแนวคิดสสารนิยมเกี่ยวกับความเป็นจริง มีดังนี้

๒.๑) สสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น คือสิ่งที่เป็นจริง สิ่งที่ไม่ใช่สสารและปรากฏการณ์ของสสารไม่ใช่ส่วนหนึ่งที่มีอยู่ในโลกและจักรวาล

๒.๒) สสารเป็นสิ่งที่ครองที่และครองเวลา เกิดขึ้น มีอยู่และเป็นไป ณ ที่ใดที่หนึ่งและเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่มีสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดำรงและมีอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง โลกและจักรวาลทั้งหมดจึงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีอะไรอยู่คงที่

๒.๓) โลกและจักรวาลเป็นสิ่งที่มีส่วนประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยต่างๆ ที่รวมตัวกันของสสาร ความแตกต่างหลากหลายของสิ่งต่างๆ ไม่ได้เป็นเพราะองค์ประกอบทางคุณสมบัติที่ต่างกัน แต่เป็นเพราะปริมาณขององค์ประกอบทางสสารเท่านั้นที่ต่างกัน

๒.๔) ความมีอยู่และความเป็นไปของโลก และจักรวาล อยู่ภายใต้ระบบจักรกล ที่มีระเบียบกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว ทุกสิ่งทุกอย่างจึงมีสาเหตุ ไม่มีสิ่งใดที่จะเกิดขึ้นมาโดยไม่มีสาเหตุ และสาเหตุนี้ต้องเป็นสาเหตุทางสสารเท่านั้น

๒.๕) ความมีอยู่ของสสารและปรากฏการณ์ของสสารคือสิ่งที่รู้จักได้ด้วยประสาทสัมผัส

๒.๖) ทุกสิ่งดำเนินไปอย่างไร้จุดหมาย การที่สิ่งต่างๆ ดำเนินไปอยู่ขณะนี้ ไม่ได้เป็นเพราะมีจุดหมายที่จะบรรลุในอนาคต แต่เป็นเพราะมีแรงผลักดันจากสิ่งภายนอก

๓) ลักษณะทั่วไปของแนวคิดธรรมชาตินิยมเกี่ยวกับความเป็นจริง มีดังนี้

๓.๑) โลกและจักรวาลประกอบด้วยสิ่งธรรมชาติ และสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตของธรรมชาติเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งใดที่อยู่นอกเหนือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง

๓.๒) สิ่งธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่และเป็นไปในระบบของอวกาศและเวลา จึงไม่มีโลกแห่งอัสสารที่แยกต่างหากจากโลกของอัสสาร

๓.๓) สิ่งธรรมชาติ คือสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปโดยสาเหตุจากสิ่งในธรรมชาติ ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่จะเกิดขึ้นมาโดยไม่มีสาเหตุจากธรรมชาติ

๓.๔) ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกและจักรวาล เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อไปสู่สิ่งใหม่ สิ่งธรรมชาติเป็นกระบวนการวิวัฒนาการในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งก่อให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ได้สื่อความหมายเกี่ยวกับความเป็นจริง และสิ่งที่มีอยู่นั้น พบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีแนวคิดพื้นฐานหนักไปทางปรัชญาแบบ จิตนิยม^๒ มากกว่าจะเป็นแบบสสารนิยมหรือธรรมชาตินิยม เพราะทั้งสองแนวคิดนี้ถือว่า สิ่งที่มีอยู่จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น แต่ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้แสดงให้เห็นว่า แม้แต่สิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นความคิดที่สอดคล้องกับปรัชญาแบบจิตนิยม อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบจิตนิยมที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ไม่ตรงกับแนวคิดแบบจิตนิยมที่นำมาเป็นกรอบในการศึกษา ซึ่งเป็นแนวคิดจิตนิยมแบบตะวันตกที่ถือว่า จิตเท่านั้นคือสิ่งที่มีอยู่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับจิต จิตเป็นสิ่งที่แยกอยู่ต่างหากออกจากสิ่งอื่นและเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเป็นอมตะ แต่ภาพจิตรกรรมฝาผนังไม่ได้สื่อความหมายแต่อย่างใดว่า จิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง แยกอยู่ต่างหากจากสิ่งอื่นหรือเป็นอมตะ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ใช้เป็นข้อมูลศึกษาวิเคราะห์ทั้งเจ็ดแห่ง โดยเฉพาะภาพไตรภูมิ ซึ่งเป็นภาพที่จำลองรูปแบบทางโครงสร้างของโลกและจักรวาลที่ประกอบด้วยภาพของภูมิต่างๆ อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตโดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งถอดเนื้อความมาจากวรรณกรรมหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิ หรือที่เรียกว่าวรรณกรรมโลกศาสตร์^๓ ตัวอย่างเช่นภาพไตรภูมิในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม วัดดุสิตาราม วัดทองธรรมชาติ และวัดสุวรรณาราม รวมทั้งภาพไตรภูมิในพระวิหารวัดสุทัศน์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังยังได้แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของโลกและจักรวาลว่า นอกเหนือจากโลกมนุษย์นี้แล้ว ก็ยังมีโลกอื่นๆ อันอยู่เหนือความสามารถในการรับรู้ของมนุษย์อยู่อีกด้วย โดยที่โลกมนุษย์นั้นเป็นโลกๆ หนึ่งที่อยู่กลางระหว่างโลกทั้งหลาย คือโลกเบื้องบนได้แก่ เทวโลก เป็นที่อาศัยอยู่ของเทพทั้งหลายซึ่งมีภาวะสูงต่ำแตกต่างกันไป กับโลกเบื้องล่าง ได้แก่ อบายโลก ซึ่งเป็นแดนที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตประเภทเปรต อสุรกาย และสัตว์นรก โดยที่โลกในภาวะทั้งหมดดังกล่าวนี้ ต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงอย่างภาววิสัย

^๒ จิตนิยมในที่นี้หมายถึง การให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากาย ในลักษณะที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ไม่ได้หมายความว่าจิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง แต่กายหามีอยู่จริงไม่ ตรงข้ามทั้งกายและจิตต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงทั้งคู่

^๓ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท* (เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมเกี่ยวกับโลกศาสตร์และสุภาสิตพระร่วง จัดโดย บัณฑิตศึกษานาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๒๗). เรื่องไตรภูมิในคัมภีร์หรือวรรณกรรมส่วนใหญ่ นอกจากเป็นงานที่เสนอความคิดเรื่องโลกหรือภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในสังสารวัฏแล้ว ยังแสดงสาระทางหลักธรรมเรื่องกรรมและผลแห่งวิบากกรรมด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการชี้แนะให้เกิดการพัฒนาชีวิตไปสู่ภูมิที่ดีขึ้น โดยมีนิพพานเป็นจุดหมายสูงสุด.

ดังที่กล่าวไว้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเฉพาะภาพไตรภูมินั้น เป็นภาพที่ถอดแบบทางเนื้อหาจากวรรณกรรมหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิ การสื่อเนื้อหาของภาพไตรภูมิให้ออกมาในรูปแบบของภาพเขียนจึงสอดคล้องกับคัมภีร์เรื่องไตรภูมิ ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันแล้ว เนื้อเรื่องไตรภูมิ ได้อธิบายถึงโลกและจักรวาลนี้ว่า เป็นเพียงหน่วยหนึ่งของอนันตจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดไม่ได้ ซึ่งในแต่ละจักรวาลนั้นจะมีสภาพทางโครงสร้างเหมือนกันหมด คือประกอบด้วย เขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ล้อมอยู่โดยรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ซึ่งเป็นเขาวงแหวนเจ็ดลูก คือ เขายุคนธร อิสินธร กรวิก สุธัน เนมิनธร วินันตกะ และเขาสัสกัณห์ รอบนอกของเขาสัตตบริภัณฑ์ทั้งสี่ทิศจะเป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ทั้งสี่ทวีป ได้แก่ อุตตรกุรุทวีป บพวิเทหทวีป อมรโคยานทวีป และชมพูทวีป โดยภูเขาและทวีปทั้งหมดนี้ห้อมล้อมอยู่ด้วยสี่พันนครสมุทรแผ่กว้างออกไปจนจดเขากำแพงจักรวาล

เมื่อเทียบภาพไตรภูมิกับแนวคิดทางพุทธปรัชญา ภาพจิตรกรรมฝาผนังจะประกอบด้วยภาพของภพภูมิใหญ่ทั้งสามคือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรุพาวจรภูมิ ซึ่งในแต่ละภพภูมิก็มีภูมีย่อยจำแนกออกไปอีกเป็นชั้นๆ ตามลักษณะของแต่ละภูมิรวมทั้งสิ้น ๓๑ ภูมิ โลกทั้ง ๓๑ ภูมินี้ต่างก็ล้วนมีอยู่จริงอย่างภาววิสัย ดังนี้

๑) กามาวจรภูมิ เป็นแดนที่อยู่อาศัยของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณทั้งหลายที่ยังต้องเวียนอยู่ในวัฏสงสาร แบ่งออกเป็น ๒ ภูมิใหญ่ และจำแนกออกเป็น ๑๑ ภูมีย่อย ได้แก่ อบายภูมิ ๔ คือนรกภูมิ ตีรจนาภูมิ เปตภูมิ และสุรกายภูมิ กามสุคติภูมิ ๗ ได้แก่ มนุญษ์ภูมิ ๑ และเทวภูมิ ๖ คือจาตุมหาราชิกาภูมิ ดาวดึงส์ภูมิ ยามาภูมิ ดุสิตภูมิ นิมมานรดีภูมิ และปรนิมมิตวสวัตดีภูมิ

๒) รูปาวจรภูมิ ๑๖ เป็นแดนที่สถิตของพรหมที่มีรูปกายบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณทั้งหลายพรหมภูมิที่มีรูปนี้จำแนกตามลักษณะคุณสมบัติของจิตที่ได้ฌาน คือ ปฐมฌานภูมิมี ๓ ได้แก่ พรหมปาริฉตภูมิ พรหมบุโรหิตภูมิ และมหาพรหมภูมิ ทุตติยฌานภูมิมี ๓ ได้แก่ ปริตตภาณภูมิ อัปปมาณาภาณภูมิ และอาภัสราภูมิ ตุตติยฌานภูมิมี ๓ ได้แก่ ปริตตสุภาณภูมิ อัปปมาณสุภาณภูมิ และสุภกิณหาภูมิ และสุดท้าย จตตฌานภูมิมี ๒ รวมกับพรหมสุทธาวาสภูมิอีก ๕ เป็น ๗ ได้แก่ เวทีพลภูมิ อัสถุณีสัตตภาณภูมิ อวิหาสุทธาวาสภูมิ อตปปาสุทธาวาสภูมิ สุทิสสาสุทธาวาสภูมิ สุทิสสิสุทธาวาสภูมิ และอกนิฐาสุทธาวาสภูมิ

๓) อรุพาวจรภูมิ เป็นแดนที่สถิตของเหล่าพรหมที่มีเพียงแต่ภาวะที่เป็นจิตอันละเอียดบริสุทธิ์ ได้แก่ อากาสาณัญจายตนภูมิ วิญญานัญจายตนภูมิ อากิญจัญญายตนภูมิ และเนวาสัญญานาสัญญายตนภูมิ

นอกเหนือจากทั้งสามภูมินี้ ก็จะมีอีกภูมิหนึ่งที่อยู่นอกบรรดาภพภูมิทั้งหลาย คือ โลกุตตรภูมิ

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิ เนื้อหาแสดงเรื่องอันเนื่องกับคัมภีร์ไตรภูมิ หรือวรรณกรรมโลกศาสตร์ โดยเขียนเป็นภาพตัดครึ่ง (ภาพที่ ๓๘ ภาพที่ ๕๗ ภาพที่ ๖๗ และภาพที่ ๘๓) ภายในภาพจะประกอบด้วย ภาพเขาพระสุเมรุเป็นรูปแท่งทรงยาวอยู่กึ่งกลางภาพแสดงถึงความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เรียงลำดับลดหลั่นกันลงมาทั้งสองข้างด้วยภาพเขาสัตตบริภัณฑ์ซึ่งเป็นเขาวงแหวนล้อมรอบเขาพระสุเมรุเจ็ดชั้น ได้แก่ เขา

ยุคนธร อิตินธร กรวิก สุทสน เนมินธร วินันตก และอัสสกัน เขียนเป็นแท่งเช่นเดียวกับภาพเขาพระสุเมรุ ซึ่งบนยอดเขาทุกลูกมีภาพวิมานของเทพต่างๆ ประจำอยู่ทั้งเจ็ดลูก โดยบนยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของวิมานดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นที่ ๒ อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ส่วนกลางของเขาสุเมรุจะเป็นวิมานชั้นจาตุมหาราชิกหรือ สวรรค์ชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นที่ประทับของท้าวจตุโลกบาลประจำทิศทั้งสี่ ได้แก่ ท้าวธตรัฐผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าคนธรรพ์ ดูแลทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่ากุมภกันธ์ ดูแลทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่านาค ดูแล ทิศตะวันตก และท้าวเวรุผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่ายักษ์ ดูแลทิศเหนือ

ระหว่างช่องว่างของเขแต่ละลูกมีแม่น้ำสี่พันนครคั่นอยู่ ภายในแม่น้ำเป็นที่อาศัยอยู่ของปลาใหญ่ทั้งเจ็ด ตัวและสัตว์น้ำชนิดต่างๆ

ถัดจากภาพเขาสัตตบริภคณ์ลงมาทั้งสองข้าง เป็นภาพของทวีปทั้งสี่ อันเป็นแดนที่อยู่ของมนุษย์ โดยทางด้านขวาของภาพเป็นภาพของอมรโคยานทวีปมีลักษณะเป็นรูปทรงกลม กับชมพูทวีปที่มีภาพรอยพระพุทธรูป อยู่เหนือทวีปแสดงถึงดินแดนอันเป็นที่เกิดและประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนา มีลักษณะของทวีปเป็นรูปทรงไข่ (ภาพที่ ๓๙) ส่วนทางด้านซ้ายเป็นภาพของอุตรรุทวีปมีลักษณะของทวีปเป็นรูปสี่เหลี่ยม กับบูรพทวีปที่มี ลักษณะของทวีปเป็นรูปเดือนเสี้ยวหรือรูปครึ่งวงกลม (ภาพที่ ๔๐)

สำหรับบริเวณพื้นที่เหนือภาพเขาพระสุเมรุขึ้นไป เป็นภาพของวิมานปราสาทที่มีขนาดใหญ่กว่าทุกภาพ ทั้งนี้เพราะภายในวิมานนั้น มีภาพของพระพุทธเจ้าประทับอยู่ภายในโดยกำลังแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดา^๔ ถัดมาทางด้านข้างมีภาพวิมานของเหล่าเทพอยู่ทั้งสองข้าง ต่ำลงมาทางด้านขวาของภาพเหนือยอดเขาสัตตบริภคณ์ เป็นภาพของพระอาทิตย์ทรงราชรถเทียมราชสีห์ภายในรูปวงกลม เชื่อว่าเป็นเทพผู้ทำให้เกิดเวลากลางวัน ส่วนทางด้านซ้ายของภาพเป็นภาพของพระจันทร์ทรงราชรถเทียมม้าภายในรูปวงกลม เชื่อว่าเป็นเทพผู้ทำให้เกิดเวลากลางคืน ซึ่งข้างใต้ของภาพพระจันทร์มีภาพพระราหูถือค้อนท่าจะทำร้ายพระจันทร์ อันเชื่อกันมาแต่เดิมว่าทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า ราหูอมจันทร์ หรือจันทรคราส

ถัดขึ้นไปเกือบบนสุดของผนังเป็นภาพของพระพรหมซึ่งคั่นภาพด้วยเส้นลันทา ส่วนบนสุดของผนัง ออกไปจากภาพอื่นๆ เป็นภาพของเหล่านักสิทธิ์วิทยารคัณภาพด้วยเส้นลันทาเช่นกัน ลักษณะของการคั่นภาพ ด้วยเส้นลันทานี้ นอกจากเป็นการแบ่งเนื้อหาของภาพแล้ว ยังแสดงถึงการแบ่งภาพภูมิหรือภาวะของสิ่งมีชีวิตที่ต่าง กันไว้อย่างชัดเจน

^๔ โดยนัยของความหมาย ภาพนี้เป็นสิ่งแทนฐานะทางไตรภูมิหรือทางจักรวาลของพระพุทธเจ้ามากกว่าจะเป็นการแสดงเรื่องราวในพุทธประวัติ ซึ่งฐานะของพระองค์นั้นก็คือ ทรงอยู่เหนือสภาพเงื่อนไขต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตในจักรวาล ที่ทำให้พระองค์ไม่ตกไปอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสิ่งใดอีก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเข้าใจเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยต่างๆ ของจักรวาลและหนทางที่ก้าวพ้นไปจากวัฏจักรของสิ่งมีชีวิต ในภาพภูมิต่างๆ ของจักรวาลแล้ว

ส่วนด้านล่างสุดของภาพไตรภูมิทั้งหมดลงมานั้น เป็นภาพในอบายภูมิ อันเป็นภูมิต่ำสุด และเป็นแดนแห่งความทุกข์ทรมานปราศจากความสุข ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์นรก เปรต และอสุรกายที่เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มาก่อนได้ทำความชั่วร้ายเอาไว้ หรือเป็นเทพมาก่อนแต่หมดผลบุญจึงได้เกิดมาอาศัยอยู่ในอบายภูมินี้โดยภายในภาพแสดงการถูกทรมานด้วยวิธีการต่างๆ (ภาพที่ ๔๑ ภาพที่ ๖๔ และภาพที่ ๑๑๑) ซึ่งการแสดงภาพในนรกนี้ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความน่ากลัวของสภาพเมืองในนรก ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับลงโทษผู้กระทำความชั่วด้วยการถูกทรมานให้ได้รับความทุกข์ด้วยวิธีการต่างๆ ตามผลกรรมที่ได้ทำไว้ เมื่อผู้ดูได้เห็นภาพนี้แล้ว จะได้ไม่คิดทำความชั่ว ภาพนรกจึงไม่เพียงแสดงให้เห็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของจักรวาลในไตรภูมิเท่านั้น แต่ยังมุ่งสอนศีลธรรมไปด้วยในตัว

หากพิจารณาความหมายของภาพไตรภูมิ เปรียบเทียบกับคัมภีร์ไตรภูมิแล้ว ภาพไตรภูมิจึงได้สื่อความหมายอยู่ ๓ ประการ คือ

- ๑) แสดงขอบเขตพื้นฐานและสถานที่ตั้งของโครงสร้างทางจักรวาล อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตซึ่งประกอบด้วยรูปแบบประเภทและชนิดต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตที่มีภาวะแตกต่างกันมากมาย
- ๒) แสดงถึงภาพอันเป็นวัฏจักรของชีวิตที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ตามลักษณะของเงื่อนไขในจักรวาลของสิ่งมีชีวิตในภพภูมินั้นๆ
- ๓) แสดงถึงความอยู่เหนือสภาพเงื่อนไขต่างๆ ของภพภูมิทั้งหลายในจักรวาลของพระพุทธเจ้า โดยทรงเป็นตัวแทนของความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต และหนทางที่จะทำให้ก้าวพ้นไปจากความเป็นไปของชีวิตตามหนทางของพระพุทธเจ้า

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับบ่อเกิดของโลกและจักรวาล อันเป็นประเด็นที่นักอภิปรายทางตะวันตกสนใจว่า โลกและจักรวาลเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา หรือเป็นสิ่งที่กำเนิดขึ้นมาอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยกระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาตินั้น จากการศึกษาวรรณคดีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ได้สื่อความคิดเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน เพียงแต่สื่อให้เห็นว่า โลกและจักรวาลมีโครงสร้างอย่างไร และประกอบด้วยอะไรบ้าง กล่าวคือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเฉพาะภาพไตรภูมินั้นได้สื่อถึงขอบเขตพื้นฐานของโลกและจักรวาลว่าประกอบด้วยภพภูมิต่างๆ อันได้แก่ พรหมโลก เทวโลก มนุษยโลก และอบายโลก ซึ่งในโลกเหล่านี้ประกอบไปด้วยสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิตประเภทต่างๆ แตกต่างกันไปมากกว่าจะสื่อให้เห็นว่า โลกต่างๆ นี้ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร หรือมีกระบวนการวิวัฒนาการเป็นอย่างไร

จากเนื้อหาสาระของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สื่อความหมายเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้น ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีแนวคิดพื้นฐานทางปรัชญาแบบจิตนิยม มากกว่าจะเป็นแบบสสารนิยมหรือธรรมชาตินิยม ที่ถือว่าความมีอยู่จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น ทั้งนี้เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังได้แสดงให้เห็นว่า แม้แต่สิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงเช่นกัน แต่แนวคิดแบบจิตนิยมที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังก็ไม่ตรงกับแนวคิดของจิตนิยมที่นำมาเป็นกรอบในการ

ศึกษา ซึ่งจากการรอบแนวคิดจิตนิยมที่นำเสนอมานั้นถือว่า จิตเท่านั้นที่มีอยู่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับจิต และลักษณะของจิตก็เป็นสิ่งอมตะ แต่ภาพจิตรกรรมฝาผนังก็ไม่ได้สื่อความหมายแต่อย่างใดว่า จิตเป็นอมตะ จะสื่อก็เพียงแต่ระดับชั้นของจิตของชีวิตที่อยู่ในโลกต่างๆ เท่านั้น รวมทั้งสสารนิยมและธรรมชาตินิยม ที่ถือว่า สสารหรือสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกธรรมชาติเท่านั้นที่มีอยู่จริง ไม่มีสิ่งใดอยู่พ้นไปจากสสารหรือสิ่งธรรมชาติ สำหรับ แนวคิดแบบจิตนิยมที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังสื่อออกมานั้น เช่นภาพทศชาติชาดกในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม และวัดสุวรรณารามนั้น แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ถือว่าจิตเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามธรรมชาติของจิตนั่นเอง ส่วนสสารนิยมที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังสื่อออกมานั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับจิต ที่เป็นเพียงสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติ และเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขตามธรรมชาติของมันเช่นกัน ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่โดยตัวของมันเองโดยไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นแต่อย่างใด

๔.๒ แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เป็นปัญหาสำคัญที่นักปรัชญาทั้งทางตะวันตกและตะวันออกพยายามหาคำตอบกันมาตลอด สำหรับในการศึกษาวิเคราะห์นี้ได้กำหนดประเด็นปัญหาแยกเป็น ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรกเกี่ยวกับเรื่องอะไรคือองค์ประกอบของมนุษย์ มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยอะไรบ้าง ประเด็นที่สองคือ มนุษย์มีวิถีความเป็นไปของชีวิตอย่างไร ซึ่งทั้งสองประเด็นนี้จะเกี่ยวข้องกันกับปัญหาเรื่องธรรมชาติของจิต ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต เจตจำนงเสรีของมนุษย์ (เรื่องนี้จะได้แยกประเด็นศึกษาออกไปต่างหากในหัวข้อต่อไป) และเรื่องอมตภาพของจิต

ตามระบบสากลของแนวคิดทางปรัชญาแบบตะวันตก ได้เสนอแนวคิดทางปรัชญาอยู่ ๓ แบบ คือ สสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม^๔

๑) มนุษย์ในแนวคิดสสารนิยม (Materialism)

๑.๑) เนื่องจากสสารนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงเป็นสสาร ดังนั้น ทั้งร่างกายและจิตของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นจากสสาร ไม่มีอะไรแตกต่างกัน จะต่างกันตรงที่ร่างกายประกอบขึ้นจากสสารที่หยาบกว่าจิต ส่วนจิตประกอบขึ้นจากสสารที่ละเอียดกว่าร่างกายเท่านั้น มนุษย์จึงไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอิสระไปจากร่างกาย เพราะจิตเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย

๑.๒) สสารนิยมปฏิเสธการมีอยู่ของวิญญาณหรือจิตที่เป็นอมตะ ในลักษณะที่เป็นอิสระจากร่างกาย ในทัศนะของสสารนิยม จิตหรือวิญญาณเป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย ไม่มีจิตที่เป็นอิสระที่จะมีอยู่ได้โดยปราศจากร่างกาย เมื่อมนุษย์ตายจิตก็จะแตกสลายไปพร้อมกับร่างกาย ตามความคิดแบบสสารนิยมจึงเชื่อว่า มนุษย์ตายแล้วสูญ

^๔ สุจิตรา วรรณีน, *ปรัชญาเบื้องต้น*, หน้า ๒๔, ๒๗, ๓๐.

๒) มนุษย์ในแนวคิดจิตนิยม (Idealism)

จิตนิยมมีทัศนะตรงข้ามกับสสารนิยม ในขณะที่สสารนิยมปฏิเสธความมีอยู่ของจิตวิญญาณที่เป็นอิสระจากร่างกายของมนุษย์ แต่จิตนิยมจะมองว่า มนุษย์ประกอบด้วยสองส่วน คือ ร่างกายที่เป็นสสารกับจิตวิญญาณ โดยถือว่า จิตวิญญาณเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ บทสรุปแนวคิดของจิตนิยมคือ มนุษย์คือจิตวิญญาณ ด้วยเหตุผลดังนี้

๒.๑) มนุษย์มีการริเริ่ม เพลโตถือว่าจิตเป็นผู้ใช้ร่างกายให้ดำเนินไปตามเจตจำนงของมัน ร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกใช้ จิตเป็นผู้ใช้ ผู้ใช้กับสิ่งที่ถูกใช้ย่อมต่างกันจะเป็นไปสิ่งเดียวกันไม่ได้ ดังนั้นจิตจึงต้องมีธรรมชาติที่ต่างจากร่างกาย สำหรับเพลโตแล้ว ร่างกายเป็นฝ่ายรับสนองหรือสิ่งที่ถูกใช้ ส่วนจิตหรือวิญญาณเป็นฝ่ายที่ใช้และบังคับบัญชา มนุษย์จึงมีเพียงร่างกายไม่ได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์ก็จะกลายเป็นสิ่งไร้ชีวิต คือริเริ่มทำอะไรไม่ได้

๒.๒) มนุษย์มีการเรียนรู้ เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้จิตนิยม ยอมรับว่าชีวิตมนุษย์นั้น นอกจากร่างกายแล้ว ยังมีความเป็นจริงอีกอย่างหนึ่งคือจิต คือมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ รับรู้รสกลิ่นเสียงสัมผัสที่มีอยู่ในโลกได้ ความสามารถเหล่านี้วัตถุหรือสสารไม่มี มันจึงไม่มีความรู้สึกสุขทุกข์ ความรักความชอบ ความเกลียดความหลงและอื่นๆ จิตนิยมเชื่อว่าที่เป็นเช่นนั้นเพราะวัตถุไม่มีจิตวิญญาณ แต่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ที่ทำให้รู้จักเรียนรู้ คิดค้นและมีอารมณ์ความรู้สึกได้

๒.๓) มนุษย์มีความรู้สึกขัดแย้ง ความรู้สึกขัดแย้งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีจิตเท่านั้น ถ้ามนุษย์มีเพียงร่างกายอย่างเดียว ความรู้สึกขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้น เพราะมีจิตวิญญาณมนุษย์จึงเกิดความรู้สึกขัดแย้งเมื่อทำสิ่งที่ผิด เพราะจิตสามารถรับสัมผัสกับสัจธรรมและคุณธรรมได้

๓) มนุษย์ในแนวคิดธรรมชาตินิยม (Naturalism) สำหรับธรรมชาตินิยมถือว่ามนุษย์มีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ ซึ่งมีความสำคัญและความจริงเท่าเทียมกัน ไม่มีอะไรสำคัญและจริงมากกว่ากัน การยอมรับว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณทำให้ทัศนะของธรรมชาตินิยมคล้ายกับจิตนิยม แต่ก็ต่างกันอยู่ กล่าวคือ แม้ธรรมชาตินิยมจะยอมรับความมีอยู่ของจิตวิญญาณ แต่เป็นความมีอยู่ที่ไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากร่างกายได้ และจิตวิญญาณก็ไม่ได้เป็นอมตะดังที่จิตนิยมเชื่อ ในทัศนะของธรรมชาตินิยม จิตวิญญาณเป็นเพียงความสามารถอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สืบทอดกันตามเผ่าพันธุ์ของตน เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาก็มีจิตวิญญาณติดตัวตามมาด้วย จิตวิญญาณนี้ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่นๆ ตรงที่สามารถชื่นชมกับคุณค่าทางจิตใจได้นอกเหนือจากการรื่นรมย์กับความสุขทางร่างกาย และเมื่อมนุษย์ตายลงทั้งร่างกายและจิตวิญญาณต่างก็ดับไปด้วยกัน

ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่ามีเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์อยู่หลายเรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพ เช่น ภาพพระพุทธรูปประวัติ ภาพทศชาติชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่อดีต

^๖ วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป*, หน้า ๕๖-๖๑.

ชาติเมื่อครั้งทรงบำเพ็ญบารมีอยู่จนถึงปัจจุบันชาติที่ประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติของพระพุทธเจ้า ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือ ภาพพระอดีตพุทธเจ้า ภาพพระปัจเจกพุทธเจ้า ภาพพระอนุพุทธประวัติ ภาพประวัติพระเถรี อุบาสก และอุบาสิกาเอตทัคคะ เรื่องราวของมนุษย์ในภาพเหล่านี้ได้ถูกนำมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยอาศัยการจัดวางตำแหน่งและองค์ประกอบของภาพทั้งหมดให้สัมพันธ์กับโครงสร้างภายในของอาคารพุทธสถาน เพื่อให้ภาพทั้งหมดมีเนื้อหาที่ทำงานเชื่อมโยงกันในลักษณะวัฏจักร หรือที่เรียกว่า สังสารวัฏ ของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่และเป็นไปตามสภาพความเป็นจริงของชีวิต มีการเกิดขึ้นและเป็นไปตามสภาพของมันเอง ซึ่งในภาพส่วนที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งหมดนี้ล้วนสามารถเชื่อมโยงไปสู่ภาพไตรภูมิในลักษณะดังที่กล่าว แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ย่อมมีรูปแบบของชีวิตแตกต่างกันออกไปตามภาวะของตนและตามความเป็นไปของสิ่งธรรมชาติที่มีความเป็นจริงอยู่หลายระดับ และเชื่อว่าชีวิตของมนุษย์จะดำรงอยู่ในรูปแบบเดิมตลอดไป เมื่อถึงที่สุดแล้วก็ต้องดับสูญไปสู่สภาพชีวิตที่ดำรงอยู่ในอีกภาวะหนึ่ง ตามผลของสิ่งที่ได้กระทำไว้ในสภาพชีวิตที่ดำรงอยู่มาก่อนหน้านั้น ซึ่งอาจจะยังคงสภาพอยู่ในรูปภาวะเดิม เช่น เป็นมนุษย์ หรือเปลี่ยนไปสู่สภาพชีวิตใหม่ที่อยู่ในรูปภาวะอันต่างไปจากเดิม เช่น สูงขึ้นไปเป็นเทพ เป็นพรหม จนกระทั่งหลุดพ้นไปจากสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ในโลกและจักรวาลทั้งมวล หรืออาจต่ำลงไปสู่สภาพที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรกก็ได้

เหล่านี้ก็คือ สภาพความเป็นไป หรือวิถีของชีวิตของมนุษย์ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนทั้งเจ็ดแห่งพบว่า มี ๓ ลักษณะ^๙ คือ

๑) กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการสืบพันธุ์ของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ภาพพุทธประวัติตอนประสูติพระราชกุมารของพระนางสิริมหามายา (ภาพที่ ๖ และภาพที่ ๖๙) ภายในภาพแสดงเป็นสัญลักษณ์ของพระนางสิริมหามายากำลังยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ต้นสาละแวดล้อมอยู่ด้วยนางสนม ภาพพุทธประวัติตอนมีจิตามารทั้งสามนางมาผจญพระพุทธองค์ซึ่งแสดงเป็นภาพของหญิงสาวเป็นเหตุการณ์ที่มาก่อนและภาพของหญิงชรา ภาพนี้แสดงถึงความไม่แน่นอนของร่างกายที่มีความเสื่อมไปตลอดเวลา (ภาพที่ ๙ และภาพที่ ๗๒) สำหรับภาพที่แสดงถึงการสืบพันธุ์ของมนุษย์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นจะปรากฏอยู่เฉพาะในภาพที่เรียกในภาษาจิตรกรรมว่า ภาพกาค คือเป็นภาพของชาวบ้านธรรมดาที่แสดงถึงพฤติกรรมการสืบพันธุ์ของมนุษย์ ส่วนภาพที่แสดงถึงการตายของมนุษย์ เห็นได้ชัดจากภาพพระพุทธประวัติตอนพระโมคคัลลานะนิพพาน (ภาพที่ ๒๖) พระสารีบุตรนิพพาน (ภาพที่ ๒๗) ภาพพระนางพิมพาภิกษุณีนิพพาน (ภาพที่ ๒๘) ภาพพระราหูนิพพาน (ภาพที่ ๓๑) ภาพถวายพระเพลิงพระพุทธบิดา (ภาพที่ ๒๐) และสุดท้ายคือภาพเสด็จดับขันธนิพพานถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ (ภาพที่ ๓๕) ภาพเหล่านี้แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต เมื่อถึงที่สุดก็ต้องตายทุกคนแม้แต่

^๙ จัปประเด็นความจาก พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๑๓๔-๑๓๕. และ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔-๗๔.

บุคคลธรรมดาไปจนถึงพระอรหันต์ และเฉพาะการตายของบุคคลธรรมดาเท่านั้นที่ยังต้องเวียนว่ายกลับมากเกิดใหม่อีก

๒) กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับระดับชั้นของจิตหรือการทำงานของจิต กล่าวคือ สิ่งที่ทำให้ร่างกายมีความรับรู้ (วิญญาณ) มีความรู้สึก (เวทนา) มีความจำหมายรู้ (สัญญา) และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่มากระทบไปต่างๆ นานา (สังขาร)^๕ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดเจน คือ ภาพพระพุทธรูปประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จพระพาสุทธานแล้วทรงพบเทวทูตทั้งสี่ ภาพนั้นนอกจากแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ในลักษณะที่มีการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายแล้ว ยังแสดงถึงสิ่งเหล่านี้ที่มีผลกระทบต่อการทำงานของจิตหรือต่อการรับรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะในระยะต่อมาด้วย (ภาพที่ ๔๘ ภาพที่ ๔๙ ภาพที่ ๗๐ และภาพที่ ๑๐๓)

๓) กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น ภาพไตรภูมิในส่วนของนรกภูมิ มีภาพพระภิกษูกำลังให้น้ำเปรตที่มีแต่ความหิวกระหายอยู่ตลอดเวลา แม้หมู่พระภิกษุจะให้น้ำมากอย่างไร ก็ไม่สามารถดับความกระหายของเปรตลงได้ ทั้งนี้เป็นเพราะผลของกรรมที่ตนต้องชดใช้ผู้อื่นไม่อาจมาช่วยได้ (ภาพที่ ๔๐) ภาพพระมัลลย์เสด็จไปเที่ยวเมืองนรกซึ่งมีแต่เหล่าสัตว์นรกที่กำลังได้รับความทุกข์ทรมานตามผลกรรมของตนอยู่ กล่าววาสัตว์นรกก็คือผู้ที่มิแต่ความทุกข์ทรมานหาความสุขไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเหล่าสัตว์นรกเห็นพระมัลลย์เสด็จมาโปรด จึงต่างขอส่วนบุญจากพระมัลลย์ (ภาพที่ ๖๔)

จากการศึกษาวิเคราะห์มานี้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงสื่อความหมายถึงความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ใน ๓ ลักษณะ คือ ความเป็นไปของมนุษย์ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ความเป็นไปของชีวิตที่เกี่ยวกับหรือขึ้นกับการทำงานของจิตของมนุษย์เอง และความเป็นไปตามผลของการกระทำของตัวมนุษย์เอง กล่าวให้ชัดเจนคือ ความเป็นไปของมนุษย์นอกจากจะขึ้นอยู่กับความเป็นไปหรือความเป็นจริงของโลกภายนอกแล้ว ยังขึ้นอยู่กับกระทำของตัวมนุษย์เองอีกด้วย

สำหรับประเด็นทางปรัชญาเรื่ององค์ประกอบของมนุษย์ว่าประกอบด้วยอะไรบ้างนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้แสดงความหมายไว้ว่า มนุษย์ไม่ได้มีแต่เพียงส่วนที่เป็นจิต หรือส่วนที่เป็นกายเท่านั้นที่เป็นจริงหรือมีอยู่แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแบบแนวความคิดตะวันตกที่เชื่อว่าจิตหรือสสารเท่านั้นที่มีอยู่จริง ส่วนสิ่งอื่นนั้นมิได้อยู่เพราะขึ้นอยู่กับจิตหรือสสาร สวรรค์หรือความเป็นมนุษย์ของปรัชญาจิตนิยมและสสารนิยมแบบตะวันตก จึงเน้นไปด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ในลักษณะที่ว่า สิ่งหนึ่งจะมีความเป็นจริงหรือเป็นเท็จพร้อมกันไม่ได้ ถ้าสิ่งหนึ่งเป็นจริงจะเป็นเท็จไปไม่ได้ และถ้าสิ่งหนึ่งเป็นเท็จก็จะเป็นจริงไปไม่ได้ เรื่องของธรรมชาติมนุษย์ก็เช่นกัน จิตหรือสสารจะเป็นสวรรค์หรือธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์พร้อมกันไม่ได้ ถ้าจิตเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์สสารก็ต้องเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของธรรมชาติที่แท้จริงเท่านั้น และถ้าสสารเป็นธรรมชาติหรือสวรรค์ที่แท้จริงของมนุษย์แล้ว จิตจะเป็นได้เพียงส่วนประกอบหนึ่งของสสารเท่านั้น แต่สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอน

^๕ ชินโอสถ หัตถปาเรอ, *ทฤษฎีคอมพิวเตอร์ชีวิตภาพ* (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕.

ต้นแล้ว ได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้มีเพียงจิตวิญญาณ หรือร่างกายอย่างเดียวเท่านั้น แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบทั้งสองส่วนที่สัมพันธ์กัน คือ ร่างกายกับจิตวิญญาณ โดยที่จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถแยกออกจากกายได้ เมื่อร่างกายสิ้นสูญเชื่อว่าชีวิตจะสิ้นสุดลงเพียงนั้น แต่ชีวิตยังมีสิ่งที่เรียกว่าจิตสืบเนื่องต่อกันไปสู่สภาพอื่นตามภาวะทางจิตของชีวิตนั้นๆ ซึ่งชีวิตจะดำรงอยู่และเป็นไปอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าสถานะของจิตในชาตินั้นเป็นเช่นไร

โดยเฉพาะภาพที่แสดงสาระเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและจักรวาลนั้น ได้สื่อความหมายเกี่ยวกับลักษณะของมนุษย์ตามธรรมชาติ ว่ อะไรคือธรรมชาติของมนุษย์ หรือธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คืออะไร ตัวอย่างของภาพที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะดังกล่าวนี้ ได้แก่ ภาพทศชาติชาดก ซึ่งเขียนไว้บนผนังระหว่างช่องหน้าต่างภายในพระอุโบสถ โดยแบ่งภาพออกเป็นช่วงๆ เรียงต่อกันไปตามลำดับ ตั้งแต่ชาติที่มาก่อนจนไปจบชาติสุดท้าย คือ พระเทมีย์ชาดกจนจบที่พระเวสสันดรชาดก ซึ่งภาพแต่ละเรื่องแสดงความหมายของภาพบุคคลที่ได้สร้างสมบารมีเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ โดยภาพบุคคลต่างๆ ที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้นมีทั้ง พ่อค้าสำเภาเรือแตกคือพระมหาชนก พระภริยัตถซึ่งเป็นพญานาค พระเวสสันดรผู้เป็นกษัตริย์โปรดการบริจาคทานนั้นก็คือบุคคลอื่นๆ เดียวกัน แต่อยู่ในสถานะที่แตกต่างกันไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์จะเปลี่ยนรูปแบบไปอย่างไรก็ตามแต่สิ่งหนึ่งที่จะมีอยู่ต่อไปก็คือ จิตหรือวิญญาณซึ่งสามารถแยกออกจากกายได้เมื่อร่างกายสิ้นสูญ โดยการที่จิตเมื่อออกจากร่าง แล้วจะไปไหนต่อนั้นขึ้นอยู่กับสถานะในขณะนั้นของตัวสภาพจิตเอง

จิตหรือวิญญาณในความหมายของภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น ไม่ได้หมายถึงภาวะที่เป็นนิรันดร์หรือเป็นอมตะแต่อย่างใด แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง เพราะจิตหรือวิญญาณนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง โดยความมีอยู่จริงของจิตนี้มีลักษณะคือ มีการเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องติดต่อกันไปไม่ขาดสาย

โดยสรุปคือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังสื่อแนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ว่า ประกอบด้วยกาย และจิต เมื่อร่างกายดับหรือแตกสลายไปแล้ว จิตก็ยังคงมีอยู่สืบเนื่องต่อไปสู่อีกสภาพชีวิตหนึ่งในรูปแบบอื่นต่อไป ตามสาเหตุและเงื่อนไขสภาวะของจิตนั้นๆ จิตจึงไม่ใช่สิ่งเดียวกับร่างกาย ร่างกายเมื่อแตกดับก็สูญสลายไปตามธรรมชาติของมัน ส่วนจิตก็เป็นไปตามสภาพของมันที่ยังคงเวียนว่ายตายเกิดใหม่ตามกรรม สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตก็คือ จิตจะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของร่างกาย ในที่นี้หมายถึงแดนหรือสถานที่ที่จิตจะไปเกิดนั้น จิตได้เป็นตัวกำหนดโดยสภาพของตัวมันเองแล้ว ที่จะไปเกิดอยู่ในสภาพร่างกายที่มีภาวะอย่างไร ในภาพทศชาติชาดก จะเห็นว่า พระโพธิสัตว์ได้ไปเกิดเป็นพระพรหมบ้าง เช่น ในภาพเรื่องพรหมนารถชาดก หรือไปเกิดเป็นพญานาคบ้าง เช่น ในภาพเรื่องพระภริยัตถชาดก หรือไปเกิดเป็นมนุษย์ที่มีฐานะทางสังคมแตกต่างกัน เช่น เกิดเป็นกษัตริย์ ในภาพเรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือในภาพเรื่องพระเทมีย์ชาดก ไปเกิดเป็นสามัญชน เช่น พ่อค้าในมหาชนกชาดก หรือไปเกิดเป็นบุตรของฤาษีในเรื่องพระสุวรรณสามชาดก

ดังนั้น แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เมื่อเทียบกับแนวคิดทางปรัชญาแล้ว จะมีลักษณะเป็นจิตนิยม ๑. มากกว่าจะเป็นธรรมชาตินิยมหรือสสารนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับวัตถุหรือสสารมากกว่าจิตวิญญาณ และลดความสำคัญของจิตวิญญาณลงไป แต่แนวคิดที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้นมีลักษณะที่ถือว่าจิตเป็นนาย ส่วนร่างกายนั้นเป็นเพียงส่วนที่จิตอาศัยอยู่ชั่วคราวเท่านั้น เมื่อร่างกายแตกสลายจิตวิญญาณก็ยังคงอยู่ แต่ความมีอยู่ของจิตวิญญาณไม่ได้มีอยู่อย่างเป็นอมตะ อย่างที่แนวคิดจิตนิยมตามแบบตะวันตกเชื่อ จิตนิยมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นแนวคิดจิตนิยมแบบที่ถือแต่เพียงว่า จิตเป็นนาย ส่วนร่างกายนั้นเป็นผู้รับใช้จิตให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ จิตในที่นี้ก็คือ สิ่งที่ทำให้ร่างกายมีความรับรู้ (วิญญาณ) มีความรู้สึก (เวทนา) มีความจำหมายรู้ (สัญญา) และมีการปรุงแต่งไปตามสิ่งที่มากระทบ (สังขาร)

๔.๓ แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๔.๓.๑ กรอบแนวคิด

แนวคิดประเด็นนี้ ได้แก่ มนุษย์มีอิสระหรือเสรีในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยเจตนาของมนุษย์เองโดยไม่ต้องขึ้นกับสิ่งใดมาเป็นตัวกำหนดหรือไม่ หรือว่ามนุษย์ไม่มีอิสระหรือเสรีแต่อย่างใด เพราะการที่มนุษย์คิดว่าเขาสามารถตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยเจตนาตัวเองนั้น แท้จริงแล้วเป็นเพราะได้รับแรงผลักดันหรือสาเหตุจูงใจจากสิ่งอื่นที่มีอิทธิพลต่อตัวมนุษย์ ทำให้ต้องตัดสินใจทำสิ่งต่างๆ ลงไป หาใช่เกิดจากการตัดสินใจเลือกกระทำด้วยเจตนาของมนุษย์เองไม่

สิ่งที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อความคิดเกี่ยวกับเรื่องอิสระหรือเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ไว้อย่างไร และภาพจิตรกรรมฝาผนังจัดอยู่ในแนวคิดแบบใดเกี่ยวกับเจตจำนงเสรี

๔.๓.๒ การสื่อความหมายเรื่องเจตจำนงเสรีของภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีความคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องอิสระภาพหรือเจตจำนงเสรีในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตัวของมนุษย์เอง โดยผ่านเนื้อหาเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่น ภาพเรื่องพระอติตพุทธเจ้า ภาพพหุชาติชาดก จากการศึกษาพบว่า มนุษย์มีอิสระในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยเจตนาของตัวเอง โดยการกระทำของมนุษย์นั้น ล้วนแต่มีความหมายอยู่ในตัวเอง ตลอดจนการกระทำสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ มนุษย์ย่อมต้องรับผิดชอบต่อผลแห่งการกระทำของตนเองนั้นที่จะมีมา ไม่ว่าในด้านบวกหรือด้านลบ

ตัวอย่างเช่น ภาพพระอติตพุทธเจ้าในพระวิหารวัดสุทัศน์ ซึ่งสื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งได้เสวยพระชาติเป็นบุคคลต่างๆ ในสมัยของพระอติตพุทธเจ้า แล้วได้ทรงกระทำความเพียรไวจนได้รับพุทธพยากรณ์จากพระอติตพุทธเจ้าว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในกาลข้างหน้า ทั้งนี้เพราะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ได้ทรงตัดสินใจเลือกด้วยตัวของพระองค์เอง ที่ปรารถนาจะได้ตรัสรู้เหมือนเช่นพระอติตพุทธเจ้า ซึ่งหากพระองค์ไม่ได้ ตัดสินใจเลือกที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนเช่นพระอติตพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็อาจจะไม่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระอติตพุทธเจ้าว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในกาลข้างหน้าก็ได้ เพราะพระองค์อาจจะ

เลือกหนทางอื่นหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงในการตัดสินใจเลือกด้วยตัวของพระองค์เอง ส่วนพระอดีตพุทธเจ้า นั้น เป็นเพียงปัจจัยแวดล้อมในการตัดสินใจเลือกของพระองค์เท่านั้น หากเป็นตัวกำหนดในการตัดสินใจของพระองค์ไม่

สำหรับภาพพหุชาติชาดก ก็คือภาพเหตุการณ์ที่สืบเนื่องมาจากภาพพระอดีตพุทธเจ้า ซึ่งเกิดจากการได้ตัดสินใจกระทำความเพียรของพระพุทธรูปด้วยตัวของพระองค์เอง ซึ่งเป็นผลให้พระองค์มาเกิดในชาติต่างๆ เพื่อสร้างสมบารมี เหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลในภาพพหุชาติชาดก ไม่ว่าจะเกิดมาเป็นพระเทมียแล้วต้องสร้างทำตนเป็นคนพิการ (ภาพที่ ๘๔) พระมหาชนกที่ต้องผจญกับเรือสำเภาแตกแล้วตนเองต้องว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร (ภาพที่ ๘๕) หรือพระสุวรรณสามที่ถูกศรของพระเจ้ากบิลยักขราชจนถึงแก่ชีวิต (ภาพที่ ๘๖) ตลอดจนพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสิ่งของต่างๆ ให้เป็นทานแม้แต่สิ่งของที่ตนรักก็ตาม (ภาพที่ ๔๔-๕๔ และภาพที่ ๙๒-๑๐๑) ต่างล้วนแสดงถึงการตัดสินใจเลือกด้วยความตั้งใจของมนุษย์เองทั้งสิ้น ส่วนสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมต่อการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ในแต่ละเรื่องนั้น ถือเป็นเพียงปัจจัยแวดล้อมเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นตัวกำหนดหรือสาเหตุที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้นแต่อย่างใด

ส่วนภาพพระพุทธรูปประวัติ ก็แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจเลือกได้ด้วยตัวของมนุษย์เองเช่นกัน เช่น ภาพเหตุการณ์ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ หรือเสด็จหนีออกบวชของพระพุทธรูปเจ้า นั้น ซึ่งเป็นภาพของเจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงพบเทวทูตทั้งสี่ คือ คน แก่ เจ็บ ตาย และสมณะ ภาพเจ้าชายสิทธัตถะทรงยืนทอดพระเนตรพระนางพิมพาและพระราหุลก่อนจะตัดสินใจเสด็จหนีออกบวช ก็เป็นผลมาจากการตัดสินใจเลือกโดยเสรีของพระองค์เอง ไม่ได้มีสิ่งใดมาเป็นตัวบังคับหรือมาเป็นตัวกำหนดไว้แล้วอย่างตายตัว แม้แต่สิ่งที่มาขัดขวางต่อการตัดสินใจเลือกของพระองค์ก็ตาม เช่น การมีมารมาขัดขวางการเสด็จออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ (ภาพที่ ๘ ภาพที่ ๔๓ และภาพที่ ๗๐) หรือภาพมารผจญก็แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจเลือกโดยเสรีของมนุษย์ ว่าพระพุทธรูปองค์จะทรงตัดสินใจเลือกสิ่งไหนระหว่างการยอมพ่ายแพ้ต่อมารที่มาผจญแล้วยอมให้ตัวเองตกอยู่ภายใต้อำนาจของมารนั้น เพื่อมารที่มาผจญจะได้หนีไป หรือเลือกที่จะเอาชนะมารโดยไม่หวาดหวั่นแม้จะต้องยอมสละแม้ชีวิตก็ตาม ไม่ว่าพระพุทธรูปองค์จะเลือกทางไหนก็ตาม ก็ไม่ได้เป็นเพราะเหตุมีมารมาผจญ แต่เพราะพระองค์ทรงเลือกหนทางด้วยตัวของพระองค์เองโดยยอมต่อสู้กับมารจนสุดท้ายพญามารก็พ่ายไป (ภาพที่ ๑๐ ภาพที่ ๓๗ ภาพที่ ๕๖ ภาพที่ ๖๖ และภาพที่ ๘๑)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีไว้ คือ มนุษย์ตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ลงไป โดยอิสระของตัวมนุษย์เอง ถึงแม้จะมีเหตุจูงใจหรือสิ่งแวดล้อมชักพาไปก็ตาม รวมทั้งมนุษย์ก็มีสิทธิที่จะเลือกหรือไม่เลือกให้ตัวเองตกอยู่ในสถานการณ์ภายใต้เหตุจูงใจหรือสิ่งแวดล้อมนั้นได้

๔.๔ สรุปแนวคิดทางอภิปรัชญาในภาพจิตรกรรมฝาผนัง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แนวคิดทางอภิปรัชญาที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่

- ๑) แนวคิดเรื่องความมีอยู่ของโลกและจักรวาล
- ๒) แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์
- ๓) แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี

๔.๔.๑ แนวคิดเรื่องความมีอยู่ของโลกและจักรวาล

จากการศึกษาพบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังได้กล่าวถึงความมีอยู่ของโลกและจักรวาล ว่านอกเหนือจากโลกมนุษย์แล้วยังมีโลกอื่นๆ อีก เช่น อบายโลก เทวโลก และพรหมโลก โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังจะเน้นความสำคัญของภาพที่ยังเกี่ยวข้องอยู่กับกามภูมิมากกว่าภูมิอื่นๆ เช่น รูปพรหมภูมิ หรือรูปพรหมภูมิ ทั้งนี้เพราะภาพส่วนใหญ่ของภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพที่แสดงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระประวัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ ในสวรรค์หรือเทวโลก ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมมากกว่าสวรรค์ชั้นอื่น คือ ดาวดึงส์สวรรค์ชั้นที่ ๒ และดุสิตสวรรค์ชั้นที่ ๔ และอบายภูมิ ที่มักแสดงเป็นภาพของสัตว์นรก และเปรตที่ถูกทรมานอยู่ในเมืองนรก ซึ่งจากการสื่อความของภาพออกมาเป็นรูปแบบของสิ่งมีชีวิตต่างๆ เช่นมนุษย์ เทพเทวดา เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หรือสัตว์เดรัจฉาน โดยแสดงภาพที่ตั้งของภพภูมิต่างๆ ภายในขอบเขตของจักรวาลนี้

นอกจากนี้ก็สะท้อนให้เห็นความคิดที่เป็นจิตนิยม กล่าวคือ การสื่อภาพความมีอยู่ของเมืองนรก หรือเมืองสวรรค์บนชั้นฟ้าอันเป็นที่อยู่อาศัยของชีวิตต่างๆ เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถรับรู้ถึงความมีอยู่จริงของมัน แต่มันก็มีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นกับการรับรู้ของมนุษย์ อีกทั้งการมีอยู่ของมันนั้นแม้จะถือว่าเป็นภวะอันเป็นทิพย์ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ก็ตาม แต่มันก็ยังเป็นสิ่งที่มิรู้อยู่คือเป็นสสารที่มีความละเอียดอ่อนบริสุทธิ์ มีการครองที่และครองเวลาอยู่ในระบบของกาลอวกาศตามความหมายของสสารนิยมและธรรมชาตินิยม

สำหรับความคิดเรื่องบ่อเกิดของโลกและจักรวาลไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

๔.๔.๒ แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์

ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ว่า ประกอบด้วยสองส่วน ที่สำคัญคือ ส่วนที่เป็นร่างกาย กับส่วนที่เป็นจิต โดยจิตจะเป็นตัวกำหนดสภาพของความเป็นไปของตัวมันเองโดยไม่ขึ้นอยู่กับกาย ในขณะที่เดียวกันกายก็ไม่ขึ้นอยู่กับจิต ในลักษณะที่กายจะต้องมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และตายไปตามลักษณะของธรรมชาติของมัน ไม่ได้เป็นเพราะมีสิ่งที่เรียกว่าจิตไปกำหนด แต่จิตเป็นตัวกำหนดกายในแง่ของการกระทำ และการต้องรับผลแห่งการกระทำนั้นโดยผ่านสภาพที่เป็นร่างกาย ส่วนจิตนั้นเป็นสภาวะที่เป็นนามธรรม เมื่อร่างกายสิ้นสูญจิตก็จะเวียนไปเกิดยังภพใหม่ตามภูมิของจิตนั้น ภูมิหรือระดับของจิตจึงเป็นตัวกำหนดภพที่จะไปเกิด

๔.๔.๓ แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อความหมาย มนุษย์สามารถตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ได้โดยอิสระของตัวมนุษย์เอง ถึงแม้จะมีเหตุจูงใจหรือสิ่งแวดล้อมชักพาไปก็ตาม โดยมนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกหรือไม่เลือกให้ตัวเองตกอยู่ในสถานการณ์ภายใต้เหตุจูงใจหรือสิ่งแวดล้อมนั้นหรือไม่ก็ได้ และไม่ว่ามนุษย์จะตัดสินใจเลือกแบบใดก็ตาม มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อผลแห่งการกระทำที่เกิดขึ้นมานั้นด้วย